

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Vodič za član 4.
Evropske konvencije
za zaštitu ljudskih prava

Zabrana ropstva i
prinudnog rada

Ažurirano 31. decembra 2018.

Molimo izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reprodukuju ceo ovaj izveštaj ili neki njegov deo u obliku štampane ili elektronske publikacije da se obrate na adresu publishing@echr.coe.int kako bi dobili informacije o postupku davanja dozvole za objavljivanje.

Ako želite da znate na kojim se prevodima Vodiča iz sudske prakse trenutno radi, pogledajte [Pending translations](#).

Ovaj vodič je pripremila Odeljenje za istraživanje i biblioteku Direktorata *Jurisconsult* i on ne obavezuje Sud. Tekst može podlegati uredničkim promenama.

Vodič je izvorno napisan na engleskom jeziku. Prvo izdanje je objavljeno u decembru 2012. godine, i redovno se ažurira. Ova ažurirana verzija završena je 31. decembra 2018.

Vodiči kroz sudsku praksu mogu se preuzeti sa adrese www.echr.coe.int (Sudska praksa – Analiza sudske prakse – vodiči kroz sudsku praksu). U vezi sa ovom publikacijom pratite nalog Suda na Tviteru na adresi <https://twitter.com/echrpublication>.

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2018

Ovaj dokument je preveden sredstvima Zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope Horizontal Facility za Zapadnu Balkan i Tursku.

Stavovi izraženi u njemu ni u kom slučaju ne odražavaju zvanično mišljenje Evropske unije.

Sadržaj

Napomena čitaocima	4
I. Opšta načela	5
A. Struktura člana 4.....	5
B. Načela tumačenja	5
C. Specifičan kontekst trgovine ljudima.....	6
II. Zabrana ropstva i prinudnog rada	7
A. Sloboda od ropstva ili ropskog položaja	7
1. Ropstvo	7
2. Ropski položaj	7
B. Sloboda od prinudnog ili obaveznog rada	8
C. Razgraničenja.....	10
1. Rad u sklopu lišenja slobode ili tokom uslovnog otpusta	11
2. Vojna služba ili civilna služba kao zamena za vojnu službu	12
3. Služba koja se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće.....	13
4. Uobičajene građanske dužnosti	13
III. Pozitivne obaveze	14
A. Pozitivna obaveza da se uspostavi odgovarajući zakonodavni i upravni okvir	14
B. Pozitivna obaveza da se preduzimaju operativne mere.....	15
C. Procesna obaveza da se sprovede istraga	16
Spisak navedenih predmeta	17

Napomena čitaocima

Ovaj vodič je deo serije vodiča kroz sudsku praksu koje objavljuje Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud, Evropski sud, Sud u Strazburu ili ESLJP) kako bi obavestio pravnike praktičare o osnovnim presudama i odlukama koje je doneo. U ovom vodiču analizira se i sažima sudska praksa po članu 4. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljem tekstu: Konvencija ili Evropska konvencija) do 31. decembra 2018. godine. Čitaoci će u ovom vodiču naći ključna načela u datoj oblasti i sve merodavne precedente.

Citirana sudska praksa izabrana je među ključnim, važnim i/ili nedavno donetim presudama i odlukama.*

Presude i odluke ESLJP ne služe samo da bi se odlučivalo o predmetima koji su pred njega izneti nego i da bi se razjasnila, zaštitila i razvila pravila utvrđena Konvencijom, čime se doprinosi tome da države poštuju obaveze koje su preuzele kao visoke strane ugovornice (*Ireland v. the United Kingdom*, stav 154, 18. januar 1978, Series A no. 25 i, u skorije vreme, *Jeronovičs v. Latvia* [VV], br. 44898/10, stav 109, ECHR 2016).

Prema tome, zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom jeste da u opštem interesu odlučuje o pitanjima javne politike, čime se uzdižu standardi zaštite ljudskih prava i širi sudska praksa u toj oblasti na celu zajednicu visokih strana ugovornica Konvencije (*Konstantin Markin v. Russia* [VV], stav 89, br. 30078/06, ECHR 2012). Zaista, ESLJP naglašava ulogu Konvencije kao „konstitutivnog instrumenta evropskog javnog poretka” u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [VV], br. 45036/98, stav 156, ECHR 2005-VI).

Ovaj vodič sadrži reference na ključne reči za svaki navedeni član Konvencije i dodatnih protokola uz nju. Pravna pitanja koja se otvaraju u vezi sa svakim predmetom sažeta su u *List of keywords (Spisku ključnih reči)*, odabranih iz pojmovnika (tezaurusa termina) koje su (u većini slučajeva) preuzet neposredno iz teksta Konvencije i protokola uz nju.

Baza podataka *HUDOC database* sudske prakse ESLJP omogućuje pretragu na osnovu ključne reči. Pretraga pomoću tih ključnih reči omogućuje da se pronađe grupa dokumenata sličnog pravnog sadržaja (rezonovanje i zaključivanje Suda u svakom pojedinačnom predmetu sažeti su kroz ključne reči). Ključne reči za pojedinačne predmete mogu se naći tako što će se pritisnuti na tag „Detalji predmeta” (*Case Details*) u bazi *HUDOC*. Dodatne informacije o bazi podataka *HUDOC* i ključnim rečima možete naći u uputstvu za korišćenje *HUDOC (HUDOC user manual)*.

* Citirana sudska praksa može biti bilo na jednom ili drugom, ili na oba zvanična jezika (engleski i francuski) ESLJP i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presude o meritumu koje je donelo neko veće ESLJP. Skraćenica „(dec.)” ili oznaka (odluka) upućuje na odluku ESLJP, dok skraćenica [GC] ili [VV] označava da je predmet razmatralo Veliko veće. Presude veća koje nisu bile pravnosnažne u trenutku objavljivanja ovog teksta označene su znakom (*).

I. Opšta načela

Član 4. Konvencije – Zabrana ropstva i prinudnog rada

- „1. Niko se ne sme držati u ropstvu ili ropском položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za svrhe ovog člana izraz 'prinudni ili obavezni ad' ne obuhvata:
 - (a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određenog u skladu sa odredbom člana 5. ove konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
 - (b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savesti, službu koja se zahteva umesto odsluženja vojne obaveze;
 - (c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja pretili opstanku ili dobrobiti zajednice;
 - (d) rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti.”

HUDOC – ključne reči

Ropstvo (4-1) – Ropski položaj (4-1) – Trgovina ljudima (4-1) – Prinudni rad (4-2) – Obavezni rad (4-2) – Rad koji se iziskuje od lica lišenih slobode (4-3-a) – Rad koji se iziskuje tokom uslovnog otpusta (4-3-a) – Služba vojne prirode (4-3-b) – Alternativna služba koja se zahteva umesto vojne obaveze (4-3-b) – Rad koji se iziskuje u slučaju vanrednih okolnosti (4-3-c) – Rad koji se iziskuje u slučaju elementarne nepogode (4-3-c) – Uobičajene građanske dužnosti (4-3-d)

A. Struktura člana 4.

1. Član 4. Konvencije, zajedno sa članovima 2. i 3, utvrđuje jednu od temeljnih vrednosti demokratskih društava (*Siliadin v. France*, član 112; *Stummer v. Austria*, [VV], član 116).
2. Član 4. stav 1. Konvencije utvrđuje da se „niko ne sme držati u ropstvu ili ropском položaju”. Za razliku od većine drugih supstancijalnih odredaba Konvencije, član 4. stav 1. ne dopušta nikakav izuzetak niti odstupanje po osnovu člana 15. stav 2, čak ni u slučaju vanrednog stanja koje ugrožava opstanak nacije (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 65; *Stummer v. Austria*, [VV], stav 116).
3. Član 4. stav 2. Konvencije zabranjuje prinudni ili obavezni rad (*ibid.*).
4. Nije bila namera člana 4. stav 3. da se „ograniči” ostvarivanje prava zajemčenih članom 2, već da se sam sadržaj tog prava „razgraniči ” jer on formira jedinstvenu celinu sa stavom 2. i ukazuje na to šta ne obuhvata pojam „prinudni ili obavezni rad” (*ibid.*, stav 120).

B. Načela tumačenja

5. Sud nikada nije smatrao da su odredbe Konvencije jedina referenca za tumačenje prava i sloboda koja su njome utvrđena. On je već odavno istakao kako je jedno od osnovnih načela u oblasti primene odredaba Konvencije to da se one ne primenjuju u vakuumu. Kao međunarodni ugovor, Konvencija se mora tumačiti u svetlu pravila tumačenja izraženih u Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih ugovora, od 23. maja 1969. Na osnovu tog instrumenta, kako bi tumačio Konvenciju, Sud je dužan da ustanovi uobičajeno značenje koje se pridaje rečima u kontekstu i u svetlu predmeta i svrhe odredbe iz koje su izvučene. Sud mora da vodi računa o činjenici da je kontekst odredbe neki ugovor za delotvornu zaštitu ljudskih prava pojedinaca i da se Konvencija mora čitati kao celina i tumačiti na način koji promovise unutrašnju konzistentnost i usklađenost između njenih različitih odredaba. Takođe se mora voditi računa o svakom relevantnom pravilu i načelu međunarodnog prava koje je primenljivo na odnose između visokih strana ugovornica i Konvenciju treba, koliko je

god to moguće, tumačiti u skladu s drugim pravilima međunarodnog prava, čiji je ona sastavni deo. Predmet i svrha Konvencije, kao instrumenta za zaštitu čoveka kao pojedinca, zahtevaju da se njene odredbe tumače i primenjuju na način koji omogućuje da njena jemstva budu praktična i delotvorna (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stavovi 273–275).

6. U tumačenju pojmova sadržanih u članu 4. Konvencije ESLJP se oslanja na međunarodne instrumente, kao što su Konvencija o ropstvu iz 1926. (*Siliadin v. France*, stav 122), Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu (*C.N. and V. v. France*, stav 90), Konvencija MOR o prinudnom radu br. 29 (Konvencija o prinudnom radu) (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 32) i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima i Protokol Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, iz 2000. godine (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282).

7. Ne smeju se gubiti iz vida ni posebne karakteristike Konvencije, kao ni činjenica da ona predstavlja živi instrument koji se mora tumačiti u svetlu aktuelnih životnih uslova, kao ni to da sve viši standard koji se traži u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda uporedo i neminovno zahteva veću odlučnost kada se ocenjuju povrede osnovnih vrednosti demokratskih društava (*Siliadin v. France*, stav 121; (*Stummer v. Austria* [VV], stav 118).

C. Specifičan kontekst trgovine ljudima

8. U članu 4. ne pominje se trgovina ljudima, nego se u njemu zabranjuje „ropstvo”, „ropski položaj” (servitut) i „prinudni i obavezni rad” (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 272).

9. Trgovina ljudima, po samoj svojoj prirodi i po svrsi eksploatacije, zasniva se na vršenju ovlašćenja koja se vezuju uz pravo svojine. U njoj se ljudi tretiraju kao roba koja se može kupiti i prodati, kao i podvrgnuti prinudnom radu, koji je često malo plaćen ili uopšte nije plaćen, obično u industriji seksa, ali i u drugim oblastima. Ona podrazumeva pomni nadzor nad aktivnostima žrtava, čija je sloboda kretanja često ograničena. Ona podrazumeva i primenu nasilja i pretnji žrtvama, koje žive i rade u teškim uslovima. Trgovina ljudima se u obrazloženjima u Eksplanatornom izveštaju uz Konvenciju Saveta Evrope protiv trgovine ljudima opisuje kao moderni oblik stare svetske trgovine robljem (*ibid.*, stav 281; *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 151).

10. Nema nikakve sumnje u to da trgovina ljudima ugrožava ljudsko dostojanstvo i osnovne slobode lica koja su njene žrtve, kao i da se nikako ne može smatrati kompatibilnom s demokratskim društvom niti s vrednostima koje su utvrđene u Konvenciji (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282).

11. Stoga ESLJP, imajući u vidu svoju obavezu da Konvenciju tumači u svetlu aktuelnih uslova, smatra da nije potrebno da u specifičnom kontekstu trgovine ljudima utvrđuje da li postupanje na koje se podnosioc predstavke žali predstavlja „ropstvo”, „ropski položaj” ili „prinudni ili obavezni rad” (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282). ESLJP smatra da trgovina ljudima, sama po sebi, u smislu člana 3(a) Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, spada u polje dejstva člana 4. Konvencije (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282; *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 151).

II. Zabrana ropstva i prinudnog rada

A. Sloboda od ropstva ili ropskog položaja

Član 4. stav 1. Konvencije

„1. Niko se ne sme držati u ropstvu ili ropskom položaju.“

HUDOC ključne reči

Ropstvo (4-1) – Ropski položaj (4-1) – Trgovina ljudima (4-1)

1. Ropstvo

12. Kada ispituje obim pojma „ropstvo“ po članu 4, ESLJP se poziva na klasičnu definiciju ropstva utvrđenu u Konvenciji o ropstvu iz 1926. godine, po kojoj ropstvo predstavlja „status ili stanje lica nad kojim se vrše svi ili neki atributi prava svojine“ (*Siliadin v. France*, stav 122).

13. U predmetu *Siliadin v. France*, gde je podnositeljka predstavke osamnaestogodišnja državljanka Togo bila primorana da radi kao kućna pomoćnica 15 sati dnevno, bez dana odmora i plate tokom nekoliko godina, ESLJP je utvrdio da ju je postupanje kome je ona bila izložena dovelo u ropški položaj i prinudni i obavezni rad, ali ga nije okvalifikovao kao ropstvo. Sud je stao na stanovište da, iako je podnositeljka predstavke očigledno bila lišena lične autonomnosti, ona nije bila držana u ropstvu i nad njom u pravnom smislu nije vršeno stvarno imovinsko pravo koje bi je svelo na status „predmeta“ (stav 122).

14. U predmetu u kome se radilo o navodnoj trgovini maloletnom devojkom, ESLJP je takođe stao na stanovište da nema dovoljno dokaza da bi se zaključilo da je ona držana u ropstvu. Sud je zastupao stanovište da se u okolnostima datog predmeta, čak i ako se pretpostavi da je otac podnositeljke predstavke primio određenu svotu novca za njen navodni brak, ne može smatrati da taj primljeni novčani iznos predstavlja cenu prenosa vlasništva, što bi otvorilo pitanje ropstva. S tim u vezi ESLJP je ponovo istakao da brak ima duboko ukorenjene društvene i kulturalne konotacije koje se mogu znatno razlikovati od jednog do drugog društva pa se stoga može razumno prihvatiti teza da plaćanje tog novčanog iznosa predstavlja poklon jedne porodice drugoj, što je tradicija koja je uobičajena u brojnim različitim kulturama u današnjem društvu (*M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 161).

2. Ropski položaj

15. U smislu Konvencije „ropski položaj“ (servitut) označava obavezu da se pružaju usluge pod prinudom i zato se vezuje s pojmom ropstva (*Seguin v. France* (odluka); *Siliadin v. France*, stav 124).

16. Kada je reč o pojmu „ropskog položaja“, ono što je zabranjeno to je „posebno težak oblik uskraćivanja slobode“. Taj pojam obuhvata „pored obaveze da se drugima pružaju određene usluge ... i obavezu 'kmeta' da živi na imanju drugog lica i njegovu nemogućnost da promeni svoje stanje“ (*ibid.*, stav 123).

17. ESLJP je izneo zapažanje da ropški položaj predstavlja specifičan oblik prinudnog ili obaveznog rada ili, drugačije rečeno, „otežavajući“ prinudni ili obavezni rad. U stvari, karakteristična odlika po kojoj se razlikuje ropški položaj od prinudnog ili obaveznog rada u smislu člana 4. Konvencije leži u osećaju žrtve da je njeno stanje trajno i da nema izgleda da se ta situacija promeni. Sud je ustanovio da je dovoljno da taj osećaj počiva na navedenim objektivnim elementima ili da ga izazivaju ili podstiču oni koji snose odgovornost za takvu situaciju (*C.N. and V. v. France*, stav 91).

18. S tim u vezi ESLJP je istakao da posebnu vrstu krivičnog dela koje se razlikuje od trgovine ljudima i eksploatacije predstavlja kućni ropски položaj, koji podrazumeva kompleksnu dinamiku, uključujući i otvorene oblike prinude, ali i suptilnije oblike prinude da bi se postigla pokornost (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 80).

19. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je stao na stanovište da je podnositeljka predstavke držana u ropskom položaju zbog toga što je, pored toga što je od nje traženo da obavlja prinudni rad, ona pritom bila i maloletno lice bez ikakvih sredstava, ranjivo i izolovano, bez mogućnosti da živi negde drugde osim u kući ljudi za koje je radila i kojima je bila izložena na milost i nemilost, potpuno zavisna od njih zbog toga što je bila lišena slobode kretanja i što nije imala slobodno vreme (stavovi 126–127). Vidi takođe *C.N. and V. v. France*, gde je ESLJP ustanovio da je prva podnositeljka predstavke bila držana u ropskom položaju, ali to nije zaključio i za drugu podnositeljku predstavke (stavovi 92–93).

B. Sloboda od prinudnog ili obaveznog rada

Član 4. stav 2. Konvencije

„2. Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.“

HUDOC ključne reči

Prinudni rad (4-2) – Obavezni rad (4-2)

20. Član 4. stav 2. Konvencije zabranjuje prinudni ili obavezni rad (*Stummer v. Austria* [VV], stav 117). Međutim, član 4. ne definiše šta se podrazumeva pod „prinudnim ili obaveznim radom“, niti se smernice o tom pitanju mogu naći u bilo kojem dokumentu Saveta Evrope koji se odnosi na pripreme radove na izradi Evropske konvencije (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 32).

21. U predmetu *Van der Mussele v. Belgium*, ESLJP se oslonio na Konvenciju MOR br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu. U smislu te konvencije izraz „prinudni ili obavezni rad“ označava „svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahteva pod pretnjom bilo kakve kazne i na koji ta osoba nije dobrovoljno pristala“. Sud je tu definiciju uzeo kao polazište u svom tumačenju člana 4. stav 2. Konvencije (*ibid.*; *Graziani-Weiss v. Austria*; *Stummer v. Austria* [VV], stav 118. i *Adigüzel v. Turkey* (Odluka, stavovi 26–27. uz reference iz sudske prakse koje su u toj odluci navedene).

22. Tačno je da se engleski termin *labour* često koristi u uskom smislu fizičkog rada, ali se ovde takođe uzima u obzir i šire značenje francuske reči *travail* i upravo to značenje treba prihvatiti u ovom kontekstu. ESLJP je potvrdu te teze našao u definiciji koja je sadržana u članu 2. stav 1. Konvencije MOR br. 29. („svaki rad ili usluga“, *tout travail ou service* – na francuskom), u članu 4. stav 3(d) Evropske konvencije („rad ili službu“, *tout travail ou service* – na francuskom), kao i u samom nazivu Međunarodne organizacije rada (MOR), čije aktivnosti ni u kom smislu nisu ograničene samo na sferu fizičkog rada (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 33).

23. Kako bi razjasnio pojam „rad“ u smislu člana 4. stav 2. Konvencije, ESLJP je naglasio da ne mora svaki rad koji se zahteva od pojedinca pod pretnjom „kazne“ nužno predstavljati „prinudni ili obavezni rad“ koji je zabranjen tom odredbom. Moraju se uzeti u obzir i činoci koji se odnose na vrstu i količinu rada o kome je reč. Zahvaljujući tim činocima moguće je razlučiti „prinudni rad“ od rada u vidu pomoći koji se razumno može očekivati od članova porodice ili lica s kojim se živi u zajedničkom domaćinstvu. U tom smislu, u predmetu *Van der Mussele v. Belgium*, ESLJP je iskoristio pojam „nesrazmerno breme“ da odredi da li je jedan advokat bio podvrgnut obaveznom radu kada je od njega zatraženo da besplatno brani klijente u svojstvu branioca po službenoj dužnosti (stav 39; vidi takođe *C.N. and V. v. France*, stav 74).

24. Prvi pridev, „prinudni”, upućuje na fizičku ili psihičku prinudu. Kada je reč o drugom pridevu, „obavezan”, na primer rad koji treba obaviti na osnovu ugovora zaključenog slobodnom voljom ne može se smatrati radom koji spada u polje dejstva člana 4. isključivo zbog toga što se jedna ugovorna strana obavezala drugoj da će taj rad obaviti i da podleže kazni ako ne izvrši svoje ugovorno obećanje (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 34). Da bi se rad tumačio kao prinudni, on se mora „zahtevati ... pod pretnjom bilo kakve kazne” i mora se obavljati protivno volji tog lica, tj. to mora biti rad na koji „ta osoba nije dobrovoljno pristala” (*ibid.*).

25. ESLJP je istakao da je u globalnom izveštaju „Cena prinude” koji je usvojila Međunarodna konferencija rada 1999. godine pojam „kazne” upotrebljen u širem značenju, što je potvrđeno i korišćenjem izraza „bilo kakva kazna”. Stoga ESLJP smatra da „kazna” može ići sve do nasilja ili fizičke prinude, ali može imati i suptilnije oblike psihološke prirode, kao što je pretnja žrtvama koje rade u ilegalnom statusu da će biti prijavljene policiji ili imigracionim organima (*C.N. and V. v. France*, stav 77).

26. Sud je ustanovio da je prvi kriterijum, kriterijum „pod pretnjom bilo kakve kazne”, bio ispunjen u predmetu *Van der Musselle v. Belgium*, gde je podnosilac predstavke advokat-stažista bio izložen riziku da ga Savet advokata (*Ordre des avocats*) izbriše sa spiska stažista ili da odbije njegov zahtev za upis u registar advokata (stav 35); taj kriterijum je takođe bio ispunjen u predmetu *Graziani-Weiss v. Austria*, gde je podnosilac zahteva, inače advokat, bio podvrgnut disciplinskoj kazni zato što je odbio da bude staratelj (stav 39); kao i u predmetu *C.N. and V. v. France*, gde je podnositeljki predstavke bilo zaprećeno da će biti vraćena u zemlju porekla (stav 78).

27. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je stao na stanovište da, iako podnositeljka predstavke, inače maloletnica, nije bila pod pretnjom „kazne”, ostaje činjenica da je ona bila u istoj takvoj situaciji u smislu percipirane težine pretnje, kao adolescentkinja u stranoj zemlji, koja je nezakonito boravila na francuskoj teritoriji i strahovala da će je policija uhapsiti. Taj njen strah je održavan i podstican, a istovremeno su je držali u uverenju da će se njen status urediti (stav 118).

28. Nasuprot tome, u predmetu *Tibet Mentesh and Others v. Turkey* (stav 68), ESLJP je konstatovao da su podnosioci predstavke, radnici u prodavnicama na aerodromu koji su se žalili zbog neplaćenih prekovremenih sati, dobrovoljno pristali na uslove rada koji su, između ostalog, podrazumevali smene od po 24 sata. Pored toga, nije bilo ničega što bi ukazalo na to da su podnosioci predstavke na prekovremeni rad bili naterani bilo kakvom vrstom fizičke ili psihičke prinude. Sama mogućnost da bi mogli biti otpušteni ako odbiju tako da rade nije, po mišljenju Suda, odgovarala „pretnji bilo kakvom kaznom” u smislu člana 4. Sud je stao na stanovište da prvi kriterijum nije bio ispunjen pa je predstavku odbacio kao nespojivu *ratione materiae* sa članom 4. Konvencije.

29. U predmetu *Adigüzel v. Turkey* (odluka), gde se podnosilac predstavke, inače lekar sudske medicine, pritužio da je od njega traženo da radi i van svog radnog vremena bez ikakve materijalne nadoknade, ESLJP je stao na stanovište da je podnosilac predstavke time što se opredelio za posao državnog službenika u opštini svakako morao od samog početka da zna da od njega može biti zahtevano da radi i van standardnog radnog vremena bez novčane nadoknade. Osim toga, iako nije postojala mogućnost da primi materijalnu nadoknadu, podnosilac predstavke je mogao kao kompenzaciju da uzme slobodne dane, što on nikada nije tražio. Prema tome, on ne može tvrditi da je bio izložen nesrazmerno teškom bremenu. Rizik da bi mu plata mogla biti smanjena ili da bi čak mogao biti otpušten zbog toga što odbija da ostane i posle radnog vremena nije dovoljan da se zaključi da je od njega traženo da radi pod pretnjom „kazne”. U svetlu svega navedenog, ESLJP je stao na stanovište da dodatne usluge koje su tražene od podnosioca predstavke nisu predstavljale „prinudni ili obavezni rad”. Stoga je ESLJP odbacio tu predstavku kao predstavku koja *ratione materiae* nije u skladu sa članom 4. Konvencije, stavovi 30–35).

30. Što se tiče drugog kriterijuma, tj. pitanja da li je podnosilac predstavke dobrovoljno ponudio da obavi posao o kome je reč (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 36), ESLJP je uzeo u obzir činjenicu, mada tu činjenicu nije smatrao odlučujućom, da je podnosilac predstavke prethodno dao saglasnost

za obavljanje rada koji je od njega zahtevan [*ibid.*; *Graziani-Weiss v. Austria*, stav 40; *Adigüzel v. Turkey* (odluka), stav 30].

31. Sud pre svega uzima u razmatranje sve okolnosti datog predmeta u svetlu osnovnih ciljeva člana 4. kada odlučuje o tome da li usluga koja je zatražena spada u polje dejstva zabrane „prinudnog ili obaveznog rada“ [*ibid.*, stav 37; *Bucha v. Slovakia* (odluka)]. Standardi koje je Sud razvio kako bi procenio šta se može smatrati normalnim u pogledu dužnosti pripadnika neke profesije obuhvataju to da li obavljene usluge izlaze iz okvira normalnih profesionalnih zadataka lica o kome je reč; da li su te usluge plaćene ili se kompenzuju na neki drugi način; da li se obaveza zasniva na konceptu društvene solidarnosti i da li je breme koje se njome nameće nesrazmerno [*Graziani-Weiss v. Austria*, stav 38; *Mihal v. Slovakia* (odluka), stav 64].

32. Sud nije utvrdio da se pitanje po osnovu člana 4. otvara u predmetima u kojima jedan zaposleni nije bio plaćen za posao koji je obavljao, ali je taj rad obavljao dobrovoljno, dok samo pravo na materijalnu naknadu nije bilo osporeno [*Sokur v. Ukraine* (odluka)] u predmetu u kome je podnosilac predstavke prebačen na slabije plaćeno radno mesto [*Antonov v. Russia* (odluka)], u predmetu u kome je zakon o socijalnoj pomoći zahtevao da podnositeljka predstavke nađe i prihvati bilo kakvu vrstu rada, bez obzira da li joj taj rad odgovara, pod pretnjom da će joj se socijalna pomoć smanjiti ako ne postupi tako [*Schuitemaker v. the Netherlands* (odluka)], u predmetu u kome se od podnosioca predstavke, inače javnog beležnika, zahtevalo da prihvati smanjeni honorar kada radi za neprofitne organizacije (*X. v. Germany*, odluka Komisije) ili u predmetu u kome su se podnosioci predstavke žalili na nepravičnost uslova rada i plaćanja koje je država propisala za srodnike lica sa invaliditetom koji se angažuju u svojstvu ličnih asistenata [*Radi and Gherghina v. Romania* (odluka)]. Nasuprot tome, ESLJP je u predmetu *Chowdury and Others v. Greece* ustanovio da je položaj podnosioca predstavke – oni su bili ilegalni migranti u teškim uslovima i bez plata, radili su pod nadzorom naoružanih čuvara na branju jagoda u određenom regionu u Grčkoj – predstavljao trgovinu ljudima i prinudni rad.

C. Razgraničenja

Član 4. stav 3. Konvencije

„3. Za svrhe ovog člana izraz 'prinudni ili obavezni rad' ne obuhvata:

- a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određen u skladu sa odredbom člana 5. ove konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
- b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savesti, službu koja se zahteva umesto odsluženja vojne obaveze;
- c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja pretili opstanku ili dobrobiti zajednice;
- d) rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti.”

HUDOC ključne reči

Rad u sklopu lišenja slobode (4-3-a) – Rad tokom uslovnog otpusta (4-3-a) – Služba vojne prirode (4-3-b) – Služba koja se zahteva umesto odsluženja vojne obaveze /alternativno služenje/ (4-3-b) – Rad koji se iziskuje u slučaju krize (4-3-c) – Rad koji se iziskuje u slučaju nesreće /elementarne nepogode/ (4-3-c) – Uobičajene građanske dužnosti (4-3-d)

33. Član 4. stav 3. pomaže pri tumačenju stava 2. Četiri podstava (tačke) stava 3, koliko god da su različiti zasnivaju se na vodećim idejama o opštem interesu, društvenoj solidarnosti i onome što je normalno pri redovnom stanju stvari (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 38; *Karlheinz Schmidt v. Germany*, stav 22; *Zarb Adami v. Malta*, stav 44).

1. Rad u sklopu lišenja slobode ili tokom uslovnog otpusta

34. Član 4. stav 3(a) ukazuje na to da izraz „prinudni ili obavezni rad” ne obuhvata „svaki rad uobičajen u sklopu lišenja slobode” (*Stummer v. Austria* [VV], stav 119) niti tokom uslovnog otpusta.

35. Kada utvrđuje šta treba smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode”, ESLJP uzima u obzir standarde koji prevladavaju u zemljama članicama (*ibid.*, stav 128).

36. Na primer, kada je trebalo da ESLJP razmatra rad koji je zahtevan od jednog zatvorenika povratnika, za čiji je otpust uslovl bio da uštedi određeni iznos, ESLJP je, iako je u potpunosti prihvatio činjenicu da je rad o kome je reč bio obavezan, zaključio da time nije bio prekršen član 4. Konvencije jer su bili ispunjeni zahtevi utvrđeni u članu 4. stav 3(a) (*Van Droogenbroeck v. Belgium*, stav 59). Po mišljenju Suda, rad koji je zahtevan od podnosioca predstavke nije prelazio granice onoga što je „uobičajeno” u tom kontekstu jer je bio planiran tako da mu pomogne da se reintegriše u društvo i pritom je imao pravni osnov u odredbama čiji ekvivalenti postoje i u nekim drugim državama članicama Saveta Evrope (*ibid.*; *Stummer v. Austria* [VV], stav 121; *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*, stav 90).

37. Kada je reč o novčanoj naknadi za rad zatvorenika, Komisija je istakla da član 4. ne sadrži nijednu odredbu koja bi se odnosila na naknadu zatvorenicima za njihov rad (*Twenty-one detained persons v. Germany*, odluka Komisije; *Stummer v. Austria* [VV], stav 122). ESLJP je primetio da su se kasnije izmenili stavovi prema tom pitanju, što posebno odražavaju evropska zatvorska pravila iz 1987. i 2006. godine, u kojima se poziva na pravičnu naknadu za rad zatvorenika [*Zhelyazkov v. Bulgaria*, stav 36; *Floroiu v. Romania* (odluka), stav 34]. Međutim, ESLJP je stao na stanovište da činjenica da neki zatvorenik nije plaćen za obavljeni rad sama po sebi ne znači da se ta vrsta rada ne može smatrati „radom koji se zahteva u sklopu uobičajenog lišenja slobode” (*ibid.*, § 33).

1. Na primer, u predmetu *Floroiu v. Romania*, ESLJP je primetio da zatvorenici mogu da obavljaju ili rad koji se plaća ili rad, kao što je obavljanje zadataka koji se odnose na pomaganje u svakodnevnom upravljanju zatvorom, koji se ne plaća, ali im omogućava da ostvare pravo na smanjenje kazne. Saglasno unutrašnjem pravu, zatvorenici su mogli da biraju jednu od tih dveju vrsta rada pošto su im objašnjeni uslovi koji važe u svakom pojedinačnom slučaju. ESLJP je, imajući u vidu činjenicu da je podnosiocu predstavke odobreno znatno smanjenje kazne koju je trebalo još da odsluži, zaključio da rad koji je on obavio nije bio u potpunosti neplaćen i da se taj rad može smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije stavovi 35–37).

39. Nedavno je Veliko veće pozvano da ispita pitanje o tome da li član 4. nalaže visokim stranama ugovornicama da zatvorenike koji rade uključe u sistem socijalnog osiguranja, posebno u sistem priznavanja starosnih penzija. Veliko veće je konstatovalo da apsolutna većina visokih strana ugovornica na neki način uključuje zatvorenike u nacionalni sistem socijalnog osiguranja ili im obezbeđuje neki specifičan program osiguranja, ali da samo mali broj država članica uključuje zaposlene zatvorenike u svoje penzione sisteme. Tako austrijski zakon odražava razvoj evropskog prava u tom smislu što je svim zatvorenicima obezbedio zdravstveno osiguranje i osiguranje od nesreća na radu i zaposleni zatvorenici su uključeni u program osiguranja od nezaposlenosti, ali nisu uključeni u sistem starosne penzije (*Stummer v. Austria* [VV], stav 131). Stoga je ESLJP stao na stanovište da ne postoji dovoljan konsenzus o pitanju uključivanja zatvorenika koji obavljaju neki rad u sistem penzionog osiguranja. Ustanovio je da Pravilo 26.17 Evropskih zatvorskih pravila iz 2006. godine, koje predviđa da se u granicama mogućeg zatvorenici koji obavljaju neki rad uključe u nacionalni sistem socijalnog osiguranja, odražava tu razvojnu tendenciju, ali da se ono ne može poistovetiti sa obavezom koja proističe iz člana 4. Konvencije. Sledstveno tome, obavezni rad koji je podnosilac zahteva obavljao kao zatvorenik a nije bio uključen u penzioni sistem mora se smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije [*ibid.*, stav 132; *Floroiu v. Romania* (odluka), član 32].

40. Kada se podnosilac predstavke pritužio zbog obaveze zatvorenika da obavljaju rad u zatvoru i nakon što su navršili godine kojima je ispunjen uslov za starosnu penziju, ESLJP je, imajući na umu svrhu rada o kome je reč, njegovu prirodu, obim i način na koji je on trebalo da bude obavljen i istovremeno ukazujući na to da među zemljama članicama Saveta Evrope ne postoji konsenzus o datom pitanju, stao na stanovište da se ne može zaključiti kako u članu 4. Konvencije postoji bilo kakva apsolutna zabrana te se stoga obavezni rad koji podnosilac predstavke obavlja za vreme dok je lišen slobode, uključujući i rad obavljen pošto je napunio godine za penziju, može smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije (*Meier v. Switzerland*, stavovi 72–79).

2. Vojna služba ili civilna služba kao zamena za vojnu službu

41. Član 4. stav 3(b) isključuje iz polja dejstva „prinudnog ili obaveznog rada” koje je zabranjeno članom 4. stav 2. „svaki rad ili službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savesti, službu koja se zahteva umesto odsluženja vojne obaveze” (*Bayatyan v. Armenia* [VV], stav 100; *Johansen v. Norway*, odluka Komisije).

42. U Odluci Komisije u predmetu *W., X., Y. and Z. v. the United Kingdom*, gde su podnosioci predstavke bili maloletni kada su stupili u oružane snage Ujedinjenog Kraljevstva, Komisija je stala na stanovište da je služba koju su oni obavljali bila obuhvaćena ograničenjima predviđenim članom 4. stav 3, pa je njihova pritužba da takva služba predstavlja „prinudni ili obavezni rad” morala biti odbačena kao očigledno neosnovana s obzirom na izričitu odredbu utvrđenu u članu 4. stav 2(b) Konvencije.

43. Komisija je, međutim, stala na stanovište da se u članu 4. pravi distinkcija između pojmova „ropski rad” i „prinudni ili obavezni rad” i da se oni, iako se često preklapaju, ne mogu smatrati ekvivalentnima, kao i da odredba koja izričito isključuje vojnu službu iz obima pojma „prinudni ili obavezni rad” ne mora nužno isključivati takvu službu iz razmatranja koje se preduzima kako bi se ustanovilo da li je ona obuhvaćena obimom zabrane „ropstva ili ropskog položaja” (*W., X., Y. and Z. v. the United Kingdom*, odluka Komisije). Komisija je stala na opšte stanovište da vojnik koji je primljen u vojsku nakon što je postao punoletan ima obavezu da poštuje prava i obaveze svog angažmana, kao i da ograničenje slobode i individualnih prava, koje iz tog angažmana proističe, ne predstavlja povredu prava koja se odnose na slobodu od „ropstva ili ropskog položaja” (*ibid.*). Komisija je ustanovila da sama činjenica da su podnosioci predstavke u trenutku stupanja u vojsku bili maloletni, pa su angažovani uz saglasnost roditelja, ne može značiti da se time njihov položaj u vojsci može okarakterisati kao „ropski rad” (*ibid.*).

44. Nedavno je, međutim, u predmetu *Chitos v. Greece*, koji se odnosio na obavezu nametnutu oficiru vojske da državi plati znatnu svotu novca kako bi mu bilo dopušteno da napusti vojnu službu pre isteka ugovora, ESLJP odstupio od gore navedenog tumačenja koje je dala Komisija i stao na stanovište da se ograničenje koje je utvrđeno članom 4. stav 3. odnosi samo na vojni rok u sklopu redovnog služenja, a ne na one koji grade karijeru u profesionalnoj vojnoj službi. ESLJP je zaključio da **član 4. stav 3. tačka b) mora** biti sagledan u celini. Čitanje celog podstava u njegovom kontekstu iz dva razloga upućuje na to da se tekst odnosi na obavezni vojni rok u državama u kojima takav sistem postoji: prvo, kroz pominjanje prigovora savesti, gde se očigledno mora raditi o vojnim obveznicima, a ne o profesionalnom vojnom osoblju i, drugo, kroz izričito pozivanje na vojnu obavezu na kraju tog podstava. ESLJP je dalje utvrdio da potvrdu tom tumačenju daje i Konvencija MOR br. 29, kao i stav koji zastupaju Evropski komitet za socijalna prava i Komitet ministara, stavovi 83–89.

45. U pomenutom predmetu *Chitos v. Greece*, ESLJP je ustanovio da, iako je legitimno da države utvrde obavezni period vojne službe za vojne oficire po završetku njihovih studija, kao i da utvrde njihovu obavezu da isplate naknadu u slučaju da ranije istupe iz vojske kako bi se nadoknadili troškovi obrazovanja, ipak mora postojati ravnoteža između različitih interesa o kojima se tu radi. U konkretnim okolnostima datog predmeta ESLJP je ustanovio da je bio prekršen član 4. stav 2. time

što su vlasti nametnule nesrazmeran teret podnosiocu predstavke [stav 109; nasuprot tome, vidi, [Lazaridis v. Greece](#) (odluka)].

3. Služba koja se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće

46. Član 4. stav 3(c) isključuje svaku službu koja se obavlja u slučaju krize ili nesreće koja pretili opstanku ili dobrobiti zajednice iz obima prinudnog ili obaveznog rada. S tim u vezi, Komisija je ustanovila kako je obaveza jednog nosioca prava na lov da aktivno učestvuje u uništavanju lisičjih jama gasom u sklopu kampanje vođene protiv epidemije – čak i pored toga što je takva obaveza mogla biti obuhvaćena pojmom prinudnog rada – bila opravdana sa stanovišta člana 4. stav 3(c), koji dopušta takvu službu u slučaju nepogode ili nesreće koja ugrožava opstanak ili dobrobit zajednice, ili po osnovu člana 4. stav 3(d), koji dopušta takav rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti (*S. v. Germany*, odluka Komisije). U jednom predmetu koji se ticao obaveze podnosioca predstavke da godinu dana pruža stomatološke usluge u okviru javne stomatološke službe na severu Norveške, dva člana Komisije su zastupala stanovište da je ta služba bila ona služba koja se razumno zahtevala od podnosioca predstavke u sklopu elementarne nepogode koja je ugrožavala život ili blagostanje zajednice, pa stoga nije predstavljala prinudni ili obavezni rad (*I. v. Norway*, odluka Komisije).

4. Uobičajene građanske dužnosti

47. Član 4. stav 3 (d) isključuje iz obima pojma „prinudnog ili obaveznog rada” svaki rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 38).

48. U predmetu *Van der Mussele v. Belgium*, ESLJP je prihvatio da je podnosilac predstavke, advokat-stažista pretrpeo izvesnu štetu zbog toga što nije dobio materijalnu nadoknadu ni naknadu troškova za odbrane koje je pružao, ali je smatrao da je ta šteta išla uporedo sa određenim pogodnostima koje je uživao i da nije dokazano da je ona bila prekomerna. Sud je stao na stanovište da, iako i rad koji je plaćen takođe može spadati u prinudni ili obavezni rad, činjenica da neki rad nije plaćen i da nisu nadoknađeni troškovi tog rada predstavlja činilac koji treba uzeti u obzir kada se razmatra šta je srazmerno ili šta je uobičajeno u poslu. Primećujući da podnosiocu predstavke nije stavljeno na pleća prekomerno breme rada i da je iznos troškova koji su direktno proistekli iz raznih predmeta na kojima je radio bio relativno mali, ESLJP je zaključio kako podnosilac predstavke nije bio žrtva „obaveznog rada” u smislu člana 4. stav 2. Konvencije (stavovi 34–41).

49. ESLJP je zaključio da to što je lekaru nametnuta obaveza da učestvuje u radu hitne medicinske službe nije predstavljalo ni „obavezni” ni „prinudni” rad u smislu člana 4. stav 2. i proglasio je relevantni deo predstavke neprihvatljivim zbog očigledne neosnovanosti [*Steindel v. Germany* (odluka)]. U tom slučaju, ESLJP je pre svega smatrao da je relevantno to (i) što su usluge koje su morale biti pružene bile plaćene i nisu premašile obim uobičajenih profesionalnih lekarskih aktivnosti, (ii) što je obaveza o kojoj je reč bila zasnovana na konceptu profesionalne i građanske solidarnosti i imala za cilj sprečavanje vanrednih situacija i (iii) što breme koje je time stavljeno na pleća podnosiocu predstavke nije bilo nesrazmerno.

50. Komisija i Sud su takođe zastupali stanovište da „svaki rad ili služba koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti” obuhvataju sledeće: dužnost učešća u poroti (*Zarb Adami v. Malta*); obaveznu vatrogasnu službu ili finansijski prilog koji treba dati umesto obavljanja vatrogasne službe (*Karlheinz Schmidt v. Germany*); dužnost da se obavljaju besplatni medicinski pregledi (*Reitmayr v. Austria*); dužnost da se učestvuje u hitnoj medicinskoj službi (*Steindel v. Germany*) ili pravnu obavezu za preduzeća u svojstvu poslodavaca da obračunaju i odbiju poreze, doprinose za socijalno osiguranje itd. od plata i nadnica svojih zaposlenih (*Four Companies v. Austria*, odluka Komisije).

51. Kriterijumi koji služe za razgraničavanje pojma „obavezni rad” obuhvataju i pojam normalnog ili uobičajenog poslovanja. Intelktualni ili fizički rad koji je sam po sebi normalan odnosno uobičajen

može, u suštini, da se pokaže abnormalnim odnosno neuobičajenim ako se na izbor lica ili grupa koje treba da obave taj posao primenjuju diskriminatorni činioci. Stoga u slučajevima u kojima je ESLJP ustanovio da nije bilo „prinudnog ili obaveznog rada” u smislu člana 4. ne mora nužno značiti da činjenice datog predmeta ostaju apsolutno izvan polja dejstva člana 4. i, shodno tome, i člana 14. (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 43; *Zarb Adami v. Malta*, stav 45). Na primer, svaka neopravdana diskriminacija između muškaraca i žena u vezi sa obavezom da se obavljaju građanske dužnosti predstavlja povredu člana 14. u vezi sa članom 4. Konvencije (*ibid.*, stav 83; *Karlheinz Schmidt v. Germany*, stav 29).

III. Pozitivne obaveze

52. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je primetio da, u vezi sa određenim odredbama Konvencije, kao što su članovi 2, 3. i 8, činjenica da se neka država uzdržava od kršenja zajemčenih prava nije sama po sebi dovoljna da se na osnovu toga zaključi kako se ta država povinuje svim svojim obavezama koje proističu iz člana 1. Konvencije (stav 77). S tim u vezi, ESLJP je stao na stanovište da ograničavanje poštovanja člana 4. Konvencije samo na neposredne postupke državnih organa ne bi bilo u skladu s međunarodnim instrumentima koji se konkretno bave tim pitanjem i dovelo bi do toga da sama ta odredba postane nedelotvorna (stav 89). Shodno tome, ESLJP je zaključio da države imaju pozitivne obaveze po članu 4. Konvencije.

A. Pozitivna obaveza da se uspostavi odgovarajući zakonodavni i upravni okvir

53. Član 4. nalaže da država članica kazni i delotvorno goni svako delo kojemu je cilj da se neko lice drži u ropstvu ili ropском položaju, na prinudnom ili obaveznom radu (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 66; *Siliadin v. France*, stav 112; *C.N. and V. v. France*, stav 105). Da bi ispunile tu obavezu, države članice moraju da uspostave zakonodavni i upravni okvir kojim zabranjuju i kažnjavaju takva dela (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 285).

54. U specifičnom kontekstu trgovine ljudima, ESLJP je naglasio da i Protokol iz Palerma i Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima upućuju na potrebu da se usvoji sveobuhvatan pristup borbi protiv trgovine ljudima, što obuhvata mere za sprečavanje trgovine ljudima i za zaštitu žrtava, pored mera za kažnjavanje trgovaca ljudima. Po mišljenju Suda, iz odredaba tih dvaju instrumenata jasno je da visoke strane ugovornice, među kojima su gotovo sve države članice Saveta Evrope, smatraju da samo kombinovane mere koje se odnose na sva tri pomenuta aspekta tog problema mogu biti delotvorne u borbi protiv trgovine ljudima. S tih razloga ESLJP je naglasio da dužnost da se kažnjava trgovina ljudima i krivično goni trgovina ljudima predstavljaju samo jedan aspekt opštih obaveza država članica u borbi protiv trgovine ljudima, kao i da obim pozitivnih obaveza koji proističe iz člana 4. mora biti sagledavan u tom širem kontekstu (*ibid.*).

55. S tim u vezi ESLJP je stao na stanovište da dijapazon jemstava predviđenih nacionalnim zakonodavstvom mora biti odgovarajući kako bi jemčio praktičnu i delotvornu zaštitu prava žrtava ili potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Sud je takođe stao na stanovište da, pored krivičnihopravnih mera za kažnjavanje trgovaca ljudima, član 4. zahteva od država članica da donesu i odgovarajuće mere kojima će urediti one poslovne aktivnosti koje se često koriste kao pokriće za trgovinu ljudima. Osim toga, imigracioni propisi država članica moraju se pozabaviti relevantnim pitanjima koja se tiču podsticanja, pomaganja i tolerisanja trgovine ljudima (*ibid.*, stav 284). Osim toga, od država se traži da obezbede odgovarajuću obuku za pripadnike službi unutrašnjih poslova i imigracionih organa (*ibid.*, stav 287).

56. ESLJP naglašava da pomenuta načela imaju podjednak značaj kada je reč o trgovini ljudima i eksploataciji ljudi kroz rad. Stoga je ESLJP prihvatio da trgovina ljudima obuhvata vrbovanje lica u cilju iskorišćavanja i da iskorišćavanje (eksploatacija) obuhvata prinudni rad. U tom smislu ESLJP je naglasio da član 4. stav 2. Konvencije podrazumeva pozitivnu obavezu država da se pozabave tom

kategorijom trgovine ljudima u obliku zakonodavnog i upravnog okvira koji omogućava da se spreči trgovina ljudima i njihovo iskorišćavanje kroz rad, da se zaštite žrtve i istraže utuživi slučajevi takvog vida trgovine ljudima, uz istovremenu zakonsku inkriminaciju i delotvorno gonjenje svakog dela kojem je cilj držanje nekog lica u takvoj situaciji (*Chowdury and Others v. Greece*, stavovi 86–89 i 103–104).

57. ESLJP je ustanovio da zakoni koji su bili na snazi u predmetnom vremenu nisu pružili podnosiocima predstavki praktičnu i delotvornu zaštitu od postupanja koje spada u polje dejstva člana 4. Konvencije u predmetu *Siliadin v. France* (stav 148), u predmetu *C.N. and V. v. France* (stav 108) i u predmetu *C.N. v. the United Kingdom* (stav 76). S druge strane, u predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia*, na osnovu dokaza koje je imao pred sobom i vodeći računa o granicama nadležnosti Rusije u konkretnim činjenicama datog predmeta, ESLJP je ustanovio da ruski pravni i upravni okvir nema takve propuste u pogledu trgovine ljudima [*ibid.*, stavovi 301–303; *V.F. v. France* (odluka); *J.A. v. France* (odluka)]. U tom predmetu, ESLJP je ustanovio da je Kipar prekršio tu svoju obavezu zbog toga što je, uprkos dokazima o trgovini ljudima na Kipru i zabrinutostima izraženim u različitim izveštajima o tome da kiparska imigraciona politika i zakonodavni nedostaci podstiču trgovinu ženama u pravcu Kipra i da njegov vizni režim za umetnike nije pružio kćerki podnosioca predstavke gđici Rancevoj praktičnu i delotvornu zaštitu od trgovine ljudima i iskorišćavanja (stavovi 290–293). Isto tako, ESLJP je ustanovio da su propisi koji su u predmetnom vremenu bili na snazi pružili praktičnu i delotvornu zaštitu od trgovine ljudima u predmetu *L.E. v. Greece*.

B. Pozitivna obaveza da se preduzimaju operativne mere

58. Član 4. Konvencije može, u određenim okolnostima, nalagati državi da preduzme operativne mere za zaštitu žrtava ili potencijalnih žrtava od postupanja kojim bi taj član bio prekršen (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 286; *C.N. v. the United Kingdom*, stav 67). Kako bi iz okolnosti određenog slučaja proistekla pozitivna obaveza da se preduzmu operativne mere, mora se dokazati da su državni organi znali ili je trebalo da znaju za okolnosti na osnovu kojih bi se moglo zaključiti kako postoji razumna sumnja da je neko lice bilo podvrgnuto ili da se nalazilo u stvarnoj i neposrednoj opasnosti da bude podvrgnuto postupanju koje je u suprotnosti sa članom 4. Konvencije. Ako je odgovor na to pitanje potvrđan, državne vlasti će prekršiti član 4. ako ne preduzmu odgovarajuće mere u sklopu svojih ovlašćenja da izvedu to lice iz te situacije ili te opasnosti (*ibid.*).

59. Međutim, imajući na umu teškoće s kojima je skopčano policijsko zbrinjavanje savremenih društava i operativne izbore koji se moraju napraviti u smislu prioriteta i resursa, obaveza da se preduzimaju operativne mere mora se tumačiti na način koji ne nameće nemoguće ili nesrazmerno breme vlastima (*ibid.*, stav 68; *Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 287).

60. U predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia* počinjene su različite policijske greške, pre svega, u tom smislu što policija nije istražila da li je gospođica Rancev bila žrtva trgovine ljudima, odluka da je (gospođicu Rancev) povere na čuvanje M. A. i činjenica da vlasti nisu ispunile različite odredbe unutrašnjeg prava, navela je ESLJP na zaključak da kiparske vlasti nisu preduzele mere za zaštitu gospođice Rancev od trgovine ljudima (stav 298).

61. U predmetu *V.F. v. France*, ESLJP je, svestan razmera fenomena trgovine nigerijskim ženama u Francuskoj i teškoća s kojima se ta lica suočavaju kada treba da se identifikuju pred vlastima kako bi dobila zaštitu, mogao samo da konstatuje, u svetlu okolnosti datog predmeta, kako podnositeljka predstavke nije ni pokušala da stupi u kontakt s vlastima i upozna ih sa svojom situacijom. Stoga je ESLJP stao na stanovište da dokazi koje je podnositeljka predstavke predočila nisu dovoljni da se zaključi kako su policijski organi znali ili je trebalo da znaju da je podnositeljka predstavke žrtva mreže trgovine ljudima kada su odlučili da je deportuju.

62. U predmetu *Chowdury and Others v. Greece*, ESLJP je ustanovio da Grčka nije ispunila svoje pozitivne obaveze zato što njene vlasti, koje su iz zvaničnih izveštaja i tekstova u medijima znale kakva je situacija u kojoj se nalaze radnici migranti, i to znatno pre nego što se dogodio incident sa

otvaranjem vatre na podnosiocima predstavke, nisu preduzele odgovarajuće mere za sprečavanje trgovine ljudima i zaštitu podnosilaca predstavke (stavovi 111–115).

C. Procesna obaveza da se sprovede istraga

63. Član 4. Konvencije sadrži procesnu obavezu da se sprovede istraga kada postoji osnovana sumnja da su prekršena prava pojedinca koja su tim članom zajemčena (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 69; *Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 288).

64. ESLJP je naglasio da zahtev da se sprovede istraga ne zavisi od pritužbe žrtve ili nekog njenog srodnika, već same vlasti moraju postupati na vlastitu inicijativu čim im takav slučaj bude predočen. ESLJP je dalje potvrdio da istraga da bi bila delotvorna, mora biti nezavisna od lica koja su u događajima učestvovala i istovremeno mora biti kadra da omogući da se identifikuju i kazne odgovorni, što je obaveza koja se ne odnosi na rezultat, nego na sredstva kojima se ostvaruje. Osim toga, zahtev za hitnost i razumnu ekspeditivnost implicitan je u svim predmetima, a tamo gde postoji mogućnost da se lice izbavi iz štetne situacije u kojoj se nalazi istraga mora biti preduzeta hitno. Konačno, žrtva ili njen srodnik moraju učestvovati u postupku u meri koja je neophodna da se zaštite njihovi legitimni interesi (*ibid.*; *L.E. v. Greece*, stav 68).

65. U specifičnom kontekstu trgovine ljudima, pored obaveze da sprovedu domaću istragu o događajima koji su se zbili na njihovoj teritoriji, zemlje članice imaju i obavezu da u prekograničnim slučajevima trgovine ljudima delotvorno saraduju s relevantnim organima drugih država koje su uključene u istragu o događajima van njihovih teritorija (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 289).

66. U predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia*, ESLJP je ustanovio da ruske vlasti nisu istražile da li su možda pojedinci ili mreže koje deluju u Rusiji bili uključeni u trgovinu kojom je gospođica Ranceva prebačena na Kipar (stav 308). U predmetu *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, međutim, ESLJP je utvrdio da su okolnosti slučaja takve da se ne otvara pitanje trgovine ljudima, ali da bi, u suprotnoj situaciji, da je na njenoj teritoriji započeta trgovina ljudima, Bugarska država snosila odgovornost (stav 169). U tom predmetu, ESLJP je dalje istakao da su bugarske vlasti pomogle podnosiocima zahteva i da su održavale stalni kontakt i saradnju sa italijanskim vlastima (stav 169).

67. U predmetu *J. and Others v. Austria*, u kome su se podnosioci predstavke pritužili zbog odluke tužioca da ne sprovede istragu povodom navodnih krivičnih dela trgovine ljudima koje su u inostranstvu počinila lica koja nisu državljani Austrije, ESLJP je stao na stanovište da član 4. Konvencije, u svom procesnom delu, ne nalaže državama da obezbede univerzalnu nadležnost za slučajeve trgovine ljudima kada su ta dela počinjena u inostranstvu. S tim u vezi, Sud je naglasio da Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala ne sadrži ništa što bi se odnosilo na pitanje nadležnosti, dok Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima zahteva od visokih strana ugovornica samo da obezbede nadležnost nad delima trgovine ljudima koja su počinjena na njihovoj teritoriji ili protiv nekog njihovog državljanina (stav 114).

68. U predmetu *Chowdury and Others v. Greece*, ESLJP je zaključio da Grčka nije ispunila svoje procesne obaveze, pre svega zato što je tužilac odbio da pokrene postupak u odnosu na dvadeset jednog podnosioca predstavke uz obrazloženje da su oni svoje pritužbe poslali kasno, a da pritom nije uzeo u obzir šira pitanja trgovine ljudima i prinudnog rada koja su bila predmet njihove predstavke (stavovi 117–121). ESLJP je dalje ustanovio da su domaći sudovi primenili veoma usko tumačenje prilikom sagledavanja položaja podnosilaca predstavke, analizirajući ga samo u tom smislu da utvrde da li je to bio ropски položaj, usled čega nijedan optuženi nije bilo osuđen za trgovinu ljudima te stoga nisu ni bile izrečene odgovarajuće kazne (stavovi 123–127).

Spisak navedenih predmeta

Sudska praksa navedena u ovom vodiču upućuje na presude ili odluke koje je doneo ESLJP, kao i na odluke ili izveštaje Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu: Komisija).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sva pozivanja odnose se na presude o meritumu koje je izreklo neko veće Suda. Oznaka „(odluka)” ukazuje na to da je citat preuzet iz odluke Suda, dok oznaka „[VV]” znači da je o predmetu odlučivalo Veliko veće.

Presude veća koje nisu bile pravnosnažne u smislu člana 44. Konvencije kada je ažurirana ova verzija označene su znakom (*) na donjem spisku. Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako sledi: „Presuda veća je pravnosnažna: a) kada stranke izjave da neće zahtevati da se predmet iznese pred Veliko veće; ili b) tri meseca posle donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko veće; ili c) kada kolegijum Velikog veća odbije zahtev za obraćanje na osnovu člana 43.” Kada kolegijum Velikog veća prihvati zahtev da predmet bude iznet pred Veliko veće, presuda veća ne postaje pravnosnažna i samim tim nema pravno dejstvo; pravnosnažna postaje potonja presuda Velikog veća.

Hiperlinkovi za navedene predmete u elektronskoj verziji Vodiča usmereni su ka bazi podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Evropskog suda (presude i odluke Velikog veća, veća i odbora, predmeti o kojima su podnete informacije, savetodavna mišljenja, pravni sažeci iz informativne beleške o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izveštaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

ESLJP izriče presude i odluke na engleskom i/ili francuskom jeziku, što su njegova dva službena jezika. HUDOC takođe sadrži prevode mnogih važnih predmeta na više od 30 nezvaničnih jezika, kao i linkove za oko stotinu onlajn zbirki sudske prakse čiji su autori treća lica. Svim jezičkim verzijama koje su dostupne za navedene slučajeve može se pristupiti preko taba „Language versions” (Jezičke verzije) u bazi podataka HUDOC; to je tab koji nalazite kada pritisnete hiperlink presude.

—A—

[Adigüzel v. Turkey](#) (odluka) no. 7442/08, 6. februar 2018.

[Antonov v. Russia](#) (odluka), no. 38020/03, 3. novembar 2005.

—B—

[Bayatyan v. Armenia](#) [VV], no. 23459/03, ECHR 2011

[Bucha v. Slovakia](#) (odluka), no. 43259/07, 20. septembar 2011.

—C—

[C.N. v. the United Kingdom](#), no. 4239/08, 13. novembar 2012.

[C.N. and V. v. France](#), no. 67724/09, 11. oktobar 2012.

[Chitos v. Greece](#), no. 51637/12, ECHR 2015

[Chowdury and Others v. Greece](#), no. 21884/15, ECHR 2017

—D—

[De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium](#), 18. jun 1971, Series A no. 12

—F—

[Floroiu v. Romania](#) (odluka), no. 15303/10, 12. mart 2013-

[Four Companies v. Austria](#), no. 7427/76, Odluka Komisije od 27. septembra 1976, Decisions and Reports (D.R. 7)

—G—

Graziani-Weiss v. Austria, no. 31950/06, 18. oktobar 2011.

—I—

I. v. Norway, no. 1468/62, Odluka Komisije od 17. decembra 1963.

—J—

J. and Others v. Austria, no. 58216/12, 17. januar 2017.

J.A. v. France (odluka), no. 45310/11, 27. maj 2014.

Johansen v. Norway, no. 10600/83, Odluka Komisije od 14. oktobra 1985, Decisions and Reports 44

—K—

Karlheinz Schmidt v. Germany, 18. jul 1994, Series A no. 291-B

—L—

L.E. v. Greece, no. 71545/12, 21. januar 2016.

Lazaridis v. Greece (odluka), no. 61838/14, 12. januar 2016.

—M—

M. and Others v. Italy and Bulgaria, no. 40020/03, 31. jul 2012.

Meier v. Switzerland, no. 10109/14, ECHR 2016

Mihal v. Slovakia (odluka), no. 31303/08, 28. jun 2011.

—R—

Radi and Gherghina v. Romania (odluka), no. 34655/14, 5. januar 2016.

Rantsev v. Cyprus and Russia, no. 25965/04, ECHR 2010

Reitmayr v. Austria, no. 23866/94, Odluka Komisije od 28. juna 1995.

—S—

S. v. Germany, no. 9686/82, Odluka Komisije od 4. oktobra 1984, Decisions and Reports 39

Schuitemaker v. the Netherlands (odluka), no. 15906/98, 4. maj 2010.

Seguin v. France (odluka), no. 42400/98, 7. mart 2000.

Siliadin v. France, no. 73316/01, ECHR 2005-VII

Sokur v. Ukraine (odluka), no. 29439/02, 26. novembar 2002.

Steindel v. Germany (odluka), no. 29878/07, 14. septembar 2010.

Stummer v. Austria [VV], no. 37452/02, ECHR 2011

—T—

Tibet Mentеш and Others v. Turkey, nos. 57818/10 i još četiri, 24. oktobar 2017.

Twenty-one detained persons v. Germany, nos. 3134/67 i još 20 drugih, Odluka Komisije od 6. aprila 1968, Collection 27

—V—

V.F. v. France (odluka), no. 7196/10, 29. novembar 2011.

Van der Mussele v. Belgium, 23. novembar 1983, Series A no. 70

Van Droogenbroeck v. Belgium, 24. jun 1982, Series A no. 50

—W—

W., X., Y., and Z. v. the United Kingdom, nos. 3435/67 i još tri, Odluka Komisije od 19. jula 1968, Collection 28

—X—

X. v. Germany, no. 8410/78, Odluka Komisije od 13. decembra 1979, Decisions and Reports 18

—Z—

Zarb Adami v. Malta, no. 17209/02, ECHR 2006-VIII
Zhelyazkov v. Bulgaria, no. 11332/04, 9. oktobar 2012.